

Križarska gerila u Đakovštini 1945.-1946.

Zdenko Radelić

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Autor prikazuje stanje križarskog pokreta na području Đakovštine 1945.-1946. Dosadašnja istraživanja dopuštaju zaključak da pokušaji organiziranja gerilskog otpora protiv komunističke vlasti i Jugoslavije u cilju obnove NDH ovdje nisu imali veće oblike. Zapravo, križarski pokret u ovom dijelu Hrvatske sveo se na skupine Filipa Tomića Slavonca, Dragutina Homotara, koja je bila dio Slavončeve skupine, i djelomično, skupinu Pere Hećimovića Marice, koja je više djelovala u susjednim kotarima.

Uvod

Istraživanja o križarima u Hrvatskoj nemaju veliku tradiciju. Nakon njihova nestanka prošlo je dugo razdoblje do prvih većih historiografskih koraka prema toj temi.¹ Osim izmijenjenih prilika, nestanka jugoslavenske države i komunističkog sustava, u kojima su izbor tema i njihove interpretacije prečesto bile u ovisnosti od političkih potreba, na to su najviše utjecali arhivski dokumenti koji su postali dostupni javnosti. Najvredniji su dokumenti Službe državne sigurnosti (SDS) Socijalističke Republike Hrvatske, što je od 1966. novo ime reformiranog Odjeljenja za zaštitu naroda (OZN) i Uprave državne bezbjednosti (UDB), koji su

---

1 Vidi: Zdenko RADELIĆ, *Križari – gerila u Hrvatskoj*, Zagreb, Hrvatski institut za povijest - Dom i svijet, 2002.

početkom 90-ih godina 20. stoljeća predani Hrvatskom državnom arhivu (HDA). Isti je slučaj i s istraživanjem križara u Đakovštini. Iako bi bilo nepravедno reći da je ovaj rad jedini historiografski rad posvećen ovoj temi, ipak samo jedna novinska notica dopušta da moj zaključak nije daleko od istine.²

O križarima

Križari su se borili protiv jugoslavenske komunističke vlasti s ciljem da obnove Nezavisnu Državu Hrvatsku (NDH), a većinom su bili pripadnici poraženih Oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske (OS NDH). Dva su temeljna razloga za nastanak križara. Jedan je razlog bila borba protiv komunizma i Jugoslavije i za obnovu NDH. Drugi razlog bila je borba za goli život u suočavanju s drastičnim postupcima pobjednika. Važan razlog odmetanja bilo je i dezertiranje i izbjegavanje mobilizacije u NOV-u (Narodnooslobodilačku vojsku), a kasnije u Jugoslavensku armiju (JA) uopće. Udio dezertera i onih koji su bježali od gnjeva pobjednika među križarima nije bio zanemariv. Prvi razlog potvrđuje svjesno opredjeljenje križara za oružani otpor sa sasvim određenim protukomunističkim i protujugoslavenskim programom, a drugi razlog otkriva da su se mnogi odmetali zbog straha za svoj život. Suočeni s drastičnim kaznama i odmazdom, bježali su iz zarobljeničkih kolona i logora i odustajali od prijavljivanja vlastima. Pridruživali su se onima koji su nastavljali borbu ili su, pak, nastojali održati se na životu bez ikakvih ozbiljnijih namjera da se bore za svoje političke ciljeve. Ipak, i oni su bili dio križarskog pokreta. Tako ih je tretirala vlast, a u krajnjem slučaju, iako to mnogima nije bila početna namjera, ustrajali su na protukomunističkoj i protujugoslavenskoj strani. Međutim, unatoč navedenim različitim motivima djelovanja ili odmetanja od vlasti, križare treba označiti kao ustašku gerilu. Ne samo da su mnogi među njima bili ustaše, nego su upravo pripadnici ustaškog pokreta i ustaške vojnice nametnuli osnovni ton križarskom djelovanju.

Naziv križari počeo se upotrebljavati u Slavoniji i to najkasnije u kolovozu 1945.³ Do jeseni 1945. mnogi hrvatski gerilci na području sjeverne Hrvatske na kapama ili odorama nosili su bijele križeve. Kasnije su križ bijele boje, ponekad

2 Vladimir GEIGER, O križarima u Đakovštini 1945. godine, *Đakovački vezovi. Jubilarna revija*, Đakovo, 1998.

3 Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Republički sekretarijat za unutrašnje poslove (dalje: RSUP) Socijalistička Republika Hrvatska (dalje: SRH), Služba državne sigurnosti (dalje: SDS), 015-2, Izvještaj o oružanim bandama u Hrvatskoj, 25. 10. 1945.; HDA, Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske (dalje: CK SKH, Vojna komisija (dalje: VK), Izvještaj Odjeljenja za zaštitu naroda (dalje: Ozne) za Hrvatsku, 27. 8. 1945.

unutar ili iznad slova U, a ponekad iznad hrvatskog grba, prišivali na vojničke kape i u južnijim dijelovima Hrvatske. Naziv križari je najvjerojatnije izabran spontano kao moguć simbol protukomunizma, ali i kao najprihvatljiviji simbol otpora za koji se vjerovalo da bi mogao biti općehrvatski. Osim imena križari u Slavoniji je prisutan i naziv šumnjaci. Međutim, samo se naziv križari proširio u cijeloj Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

Osim simbolom križa i imenom, križari su se predstavljali i pozdravima od kojih su najčešći bili "Za Hrvatsku i Krista - protiv komunista!", "Za Krista - protiv komunista" i "Slava Kristu - smrt komunistu". No, isticanje vjerske opredjeljenosti imalo je važniju ulogu u naglašavanju protukomunizma i nacionalne identifikacije, a manje je imalo stvarno značenje u svakidašnjem djelovanju hrvatskih gerilaca. Naime, križari su, uostalom, kao i promidžba u NDH, inzistirali na tezi da je partizanski pokret, pa time i nova vlast, zapravo srpski pokret predvođen komunistima. To što su i Hrvati masovno sudjelovali u Narodnooslobodilačkom pokretu (NOP) nije ih pokolebala da se pozivaju na kršćanstvo i katolicizam. Prema njihovom uvjerenju riječ je o nevjernicima, hrvatskim izdajicima, i Srbima, protivnicima hrvatske samostalnosti. Zato je vjera bila pogodan simbol kako bi se razlikovali od svojeg neprijatelja, opredjeljenog za komunizam.

Iako je vlast inzistirala na povezanosti križara i Katoličke crkve, nema dokaza koji bi tu suradnju potvrđivali, osim rijetkih iznimaka. To dokazuju mnogobrojni dokumenti Udbe, napose njezini, točnije elaborati SDS-a, iz 60-ih godina 20. stoljeća, u kojima se svećenici ne spominju. No, jugoslavenskoj komunističkoj vlasti je diskreditiranje Katoličke crkve, uostalom kao i pripadnika Hrvatske seljačke stranke (HSS), bio glavni cilj pri suzbijanju križara i jedan od temeljnih uvjeta učvršćenja svoje vladavine. Dakako, ne može se negirati da su neki svećenici i haesesovci zaista pomagali križarima, ali ta je suradnja jedva spomena vrijedna.

Politiku suzbijanja stvarnog i potencijalnog suparništva svojoj neograničenoj vladavini Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) započela je postupno i ustrajno, manje ili više prikriveno, od početka rata. U svojoj politici komunisti su se oslanjali na Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR). Okupacija i podjela Jugoslavije, gubitak velikog dijela hrvatskog teritorija i represija ustaške vlasti, njezini rasistički i šovinistički pogromi vlastitih građana, napose Roma, Srba i Židova, bili su povod za pokretanje oslobodilačkog rata. Istodobno su teške ratne prilike, uostalom kao i njihovi ruski uzori 1917., iskoristili za pokretanje revolucije. Građanskim ratom i neprestanim isticanjem da im je cilj isključivo oslobodilačka borba obnovili su Jugoslaviju, ali pod svojom neograničenom vlašću. U tom cilju obračunavali su i s Katoličkom crkvom i s HSS-om. Smaknuća, inscenirane sudske procese, zatvore i prijetnje opravdavali su stvarnom ili tobožnjom

suradnjom svojih neistomišljenika s režimom NDH, okupatorom ili, pak, monarhističkim snagama predvođenih četničkim pokretom. Osim toga, služili su se i manipulacijama. Nakon vojne pobjede i postupnog učvršćivanja vlasti i međunarodnog priznanja postupno je nestala potreba za pretvaranjem da se poštuju demokratska pravila igre. U tome su imali potporu ili, barem, pasivno mirenje velikog dijela stanovništva, a najviše mladih, koji su bili zasićeni nepravdom, mržnjom i ratom. Konačno, federalni ustroj i republikanski oblik vladavine te obećanje da će uspostaviti pravedno društvo jednakosti i pravde, bilo je primamljivo za stanovništvo koje je tražilo bolja rješenja no što su bila loša iskustva s Kraljevinom Jugoslavijom ili NDH.

Nastanak križara

Nakon sloma NDH u cijeloj Hrvatskoj bilo je na tisuće pripadnika ustaškog pokreta i OS NDH koji su se sklanjali pred pobjednicima. Za mjesec dana komunističke su vlasti vojnim i političkim mjerama sveli njihov broj na 2.500-3.000 ljudi. Mnogobrojne male skupine, bez vodstva i bez točno određenog područja djelovanja, uglavnom su se zadržavale oko svojih domova, što je jedno od glavnih obilježja gerilskih skupina. No, nakon potpune raspršenosti, već u ljeto 1945. križari su počeli sređivati svoje redove, međusobno se povezivati i organizirati uporišta. Osnovne metode djelovanja križara bile su ubijanje predstavnika nove države, dužnosnika Narodne fronte, zapravo članova KP, časnika Jugoslavenske armije, razoružavanje vojnika, policajaca, pljačkanje pristaša komunističke vlasti, ali i drugih, provaljivanje u zadruge i uništavanje državne imovine i ometanje prometa.⁴

Vijesti o aktivnostima hrvatske gerile širile su se među ustaškim emigrantima u Austriji i Italiji u drugoj polovici 1945. Sukob u protufašističkoj koaliciji budio je vjeru ustaškog vodstva da Zapad sprema protukomunističku "petu kolonu" u zemljama Istočne Europe i da će poduprijeti ustašku emigraciju. Zapravo, prema njegovu viđenju, zapadne sile trebale su preuzeti mjesto novog saveznika umjesto nacističke Njemačke. Zato je vodstvo NDH odbacilo svoju rasističku politiku, kao i načela kolektivne krivnje i odmazde. Štoviše, približavanje zapadnim silama urodilo je pozivanjem na demokratska načela.

Ustaško vodstvo držalo je da je NDH samo privremeno okupirana, ali da hrvatska država i dalje postoji. Ponavljali su tezu da je NDH izraz volje hrvatskog naroda koji nije htio, niti priznaje Jugoslaviju u bilo kakvu obliku, pa ni "diktator-

4 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-2, Izvještaj o oružanim bandama u Hrvatskoj, 25. 10. 1945.

ski totalitaristički boljševizam”. U toj borbi Hrvatski narodni otpor, kako su nazivali svoj pokret, povezat će se sa svim protukomunističkim snagama koje priznaju hrvatsku državu, kao i s velikim silama. Vodstvo je odbacilo ime ustaša, kao i sve ustaške nazive i simbole. Naglašavalo se da se pozdrav “Za dom - spremni” ne smije više rabiti ni dizati ruku u pozdrav, kao što se to činilo u NDH oponašajući talijanske fašiste i njemačke naciste.⁵ Inzistiralo je na tome da se hrvatska vojska nazove Hrvatske oružane snage (HOS) kao i za vrijeme NDH, jer su naziv križari držali neprimjernim zbog vjerske podjele hrvatskih boraca na katolike i muslimane. No, s obzirom na to da se naziv križari već bio proširio, na tome se nije inzistiralo.

Vodstvo NDH planiralo je povezati sve križarske skupine, nametnuti im vojno, političko i upravno vodstvo. Zato su organizirali ubacivanje visokih časnika HOS-a. Najambicioznija bila je Akcija 10. travanj. Pretvaranje križara u moćnu vojnu silu na čelu s državnim vodstvom NDH omogućili bi da se u pogodno vrijeme, nakon sukoba zapadnih sila sa SSSR-om, pokrene masovni ustanak Hrvata radi rušenja komunističke Jugoslavije i obnove NDH. Međutim, Udba se od samog početka ubacila u tijek akcije. Operacijom Gvardijan, od 20. srpnja 1947. do 3. srpnja 1948., uhvatila je čak 96 sudionika odmah nakon prelaska granice.⁶ To je bio kraj bilo kakvog ozbiljnijeg rada na povratku vodstva ustaškoga pokreta i NDH s ciljem organiziranja otpora u Hrvatskoj.

Križari u Slavoniji i Đakovštini

Nakon proboja Srijemskog fronta jedinice Jugoslavenske armije ušle su 12. travnja 1945. u Vukovar. Dne 16. travnja 1945., jedinice 21. udarne i 6. proleterske divizije JA Nikola Tesla poslije dvodnevni borbi protiv 47. i 65. puka njemačke 22. pješadijske divizije, ušle su u Đakovo i prinudile protivnika na povlačenje prema Pleternici i Našicama. Jedinice 48. udarne divizije JA, poslije trodnevne borbe, odbacile su 1232. puk njemačke 41. pješadijske divizije prema Slavonskom Brodu i zauzele željezničko križanje Strizivojnu. Do 23. travnja

5 Srećko ROVER, *Svjedočanstva i sjećanja. Memoari*, priredio fra Martin Planinić, Zagreb, Protektor, 1995., 232, 333-336; Ivan PRUSAC, *Akcija Deseti travanj: u svjetlu svjedoka: dokumentacije*, bez. mj. izd., 1989., 77; HDA; HDA, RSUP SRH, SDS, 015-7-8, *Glavne upute i smjernice za rad Hrvatskog otpora u domovini*; isto, 015-7-8, Načelna podloga hrvatske narodne borbe, 10. 4. 1947. (navedeni datum 10. 4. 1947. ne odgovara vremenu kad je dokument nastao).

6 Goran VUKOVIĆ, *Klopka za koljače*, Spomen područje Jasenovac, 1980., 209.; Aleksandar VOJINOVIĆ, *Kako se razvijala naša Služba sigurnosti, Start*, Zagreb, 19. 5. 1984.-14. 7. 1984., 14. 7. 1984.; S. ROVER, *Svjedočanstva i sjećanja*, 319.; HDA, Optužnica Milošu i družini, 17. 6. 1948.; HDA, RSUP SRH, SDS, 015-7-11-51, Optužnica Kavranu i družini, 5. 8. 1948.

1945. JA je zauzela Vinkovce, Osijek, Našice, Slavonsku Požegu, Slavonski Brod i Novu Gradišku.⁷

Pred naletom JA povlačile su se prema zapadu i Oružane snage NDH, a manji dio njezinih vojnika napustio je svoje jedinice, jer su željeli ostati u blizini svojih krajeva. Od njih, kao i onih koji su kasnije pobjegli iz logora i zarobljeničkih kolona, regrutirali su se križari. Početkom ljeta 1945. skrivaju se u blizini svojih sela i ne pokazuju neku organiziranu aktivnost, a osnovni razlog njihova neprijavlivanja i odmetanja pred komunističkim vlastima strah je od pobjedničke odmazde. Pojavi križara, osim jakog ustaškog pokreta u pojedinim područjima, pogodovala je i konfiguracija zemljišta, posebno planine Dilj, Krndija, Papuk, Požeška gora, Psunj i Ravna gora. Podršku u hrani i skloništima pružala su im sela koja su aktivno sudjelovala u ustaškom pokretu.⁸

Kao i u ostalim dijelovima Hrvatske, križari nisu uspjeli stvoriti organiziranu vojsku. Stanje je bilo takvo, da je Udba, dakako, ne bez mržnje prema svome smrtnom neprijatelju, ocjenjivala da su oni zapravo "razularena banda". Udruživali su se u manje skupine koje su se tek povremeno međusobno povezivale. Većina je bila slabo organizirana, a samo su neke križarske skupine imale organizaciju izgrađenu na vojnim načelima. Njihove vođe mijenjale su se "iz dana u dan", a svaka skupina imala je svoje područje i suradničku mrežu. Rijetko su se udaljavale od mjesta rođenja većine pripadnika. Prema nekim procjenama Slavonija je uz Liku bila najjače uporište križara, ali to se najviše odnosilo na brdovito područje.⁹

Malo je dokumenata nastalih u tom razdoblju koji bi govorili o stanju gerile u kotaru Đakovo. Nešto više, što je, dakako, posljedica tamošnje veće prisutnosti križara, ima dokumenata iz Đakovštini susjednih područja. U vezi s djelovanjem križara posebno je napetost narasla pred izbore za Ustavotvorni sabor Narodne Republike (NR) Hrvatske, koji su se održali 10. studenoga 1946. Izvršeno je nekoliko napada uoči i na dan izbora. Vlast je u borbi protiv križara osim Udbe, vojske i policije, angažirala partijske i skojevske organizacije te aktiviste lokalnih

---

7 *Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941-1945*, Beograd, Vojnoistorijski institut, 1964., 1098.

8 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-18, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Našice; isto, 015-29, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Vinkovci; isto, 015-25, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Slavonska Požega.

9 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-24, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Slavonski Brod; isto, 015-25, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Slavonska Požega; isto, 015-29, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Vinkovci; isto, 015-19, Nova Gradiška, 30. 12. 1961; isto, 015-2, Izvještaj o oružanim bandama u Hrvatskoj; HDA, JT SRH, 421, k. 4, 24. 8. 1945.

odbora.¹⁰ Križari su imali veze u slavonskim gradovima. Poznato je da su vlasti zbog suradnje s križarima u Đakovu potkraj 1945. uhitili 10 osoba.¹¹ Iako su poduzete akcije Ozne dale rezultate, križari su u Slavoniji, a osobito u okrugu Slavonski Brod, u ljetnjim mjesecima 1946. bili jedan od najtežih problema za komunističku vlast u Hrvatskoj.¹² Svojim djelovanjem utjecali su na normalno odvijanje svakodnevnog i političkog života. Izvješća Komunističke partije Hrvatske (KPH) iz 1946. i 1947. otkrivaju da je posebno pooštrena borba protiv suradnika križara. To je bila posljedica procjene da je učinkovitost borbe protiv križara izravno ovisna o represivnim postupcima protiv onih koji su ih pomagali. Zanimljivo je da se vlast još potkraj 1947. plašila političkih posljedica zbog utjecaja križara jer su se njihovi protivnici tzv. "kulačko-mačekovsko-klerikalni elementi" i dalje nadali promjenama. To je posebice bilo opasno zbog sve većeg otpora seljaka prisilnom otkupu poljoprivrednih proizvoda.¹³ U proljeće 1947., križari u Slavoniji najviše su se isticali oko Našica, Orahovice i Požege.¹⁴ U jednom drugom dokumentu, pak, tvrdi se da su križari u 1947. bili najjači na području Slavonskog Broda.¹⁵ To je, dakako, moralo utjecati i na stanje na đakovačkom području. Međutim, unatoč njihovom povremenom djelovanju, u jesen 1947. više nije bilo organiziranih gerilskih skupina u Slavoniji, barem ne onih utjecajnijih.¹⁶ Križarske akcije svele su se na pojedinačne prepade i ubojstva. Kasnih 40-ih godina križari nestaju. Umjesto s križarima, vlast se sve više suočava s seljacima koji se snažno protive njenoj agrarnoj politici. Bune se protiv prisilnog otkupa poljoprivrednih proizvoda kao i protiv seljačkih radnih zadruga.¹⁷

Križarske skupine u Đakovštini

Mnoge skupine koje su djelovale na području Našica, Osijeka, Slavonskog Broda, Slavonske Požege, Vinkovaca i Županje imale su utjecaja i na događaje na području Đakovštine. Najznačajnije među onima koje su djelovale na rubnim područjima đakovačkog kotara bile su skupine Marka Čalušića, Adama Dekanovića Ace, Marijana Guberca, Pere Hećimovića Marice, Ivana Mlinarevića, Marka

10 HDA, JT SRH, 421, k. 6, JT okruga Slavonski Brod, 5. 12. 1946.

11 HDA, JT SRH, 421, k. 5, JT okruga Osijek. Ovo izvješće je zaprimljeno u JT Hrvatske 24. 12. 1945. HDA, RSUP SRH, SDS, 015-2, Izvještaj o oružanim bandama u Hrvatskoj.

12 HDA, JT SRH, 421, k. 112., Odjeljenje Udbe, 19. 10. 1946.

13 HDA, JT SRH, 421, k. 6, JT okruga Slavonski Brod, 5. 12. 1946.

14 HDA, CK SKH, inv. br. 2137a, Izvještaj CK KPH, 1947.

15 HDA, Teze za politički referat; HDA, Naoružane bande i jataci 1948.

16 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-24, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Slavonski Brod.

17 HDA, JT SRH, 421, k. 5, JT okruga Osijek, 1. 11.-25. 11. 1949.

Obajdina, Nikole Šikića Meme, Skupina u Retkovicima i Skupina Stari Mikanovci. Od spomenutih, skupina Adama Dekanovića Ace uništena je zadnja i to u studenom 1949., nedaleko od granice kotara Đakovo, na području Andrijaševaca, Cerne i Retkovaca.

Postojeća dokumentacija, na žalost, ne pruža dovoljno podataka o pojedinim akcijama, pa ih se ne može pripisati nekoj određenoj skupini. Tako je za sukob vladinih jedinica s križarima u listopadu 1945. nedaleko od Perkovaca na području između Đakova i Slavenskog Broda, zabilježeno samo to da je tada poginulo 4 križara, dok je 1 uspio pobjeći. U ožujku 1946. na području kotara Đakovo 1 je "bandit" uhvaćen, 1 ubijen i 2 su ranjena. Istodobno je otkriven i jedan bunker s hranom i vojnom opremom. U lipnju 1946., točnije između 9. i 11. lipnja, križari su upali u selo Ratkov Dol, zapadno od Đakova. Poznato je samo to da je u nekoliko dana u nekoliko sela slavonskobrodskog područja, ali i u malom selu Ratkov Dol na đakovačkom području, ubijeno 5 ljudi, a u borbi je poginuo i 1 vojnik. I o napadu izvedenom godinu dana kasnije, 9. studenoga 1946., nema mnogo podataka. Napad se dogodio u selu Stari Perkovci, između Slavenskog Broda i Đakova, a 3 su "bandita" napala stražu koja je čuvala izborni materijal za izbore za Ustavotvorni sabor NR Hrvatske 10. studenoga 1946. Ranili su dvojicu stražara, ali birački materijal nisu dirali.¹⁸

Među navedenim skupinama, koje su djelovale ili su imale utjecaja na đakovačko područje, istaknut ću njih nekoliko.

Skupina Nikole Šikića Meme, ustaše iz Štikade pokraj Gračaca, nastala je u ožujku 1946. Imala je oko 13 križara, koji su djelovali na području Osijeka, Vinkovaca, Vukovara, Slavenskog Broda, ali i Đakova. Nažalost, postojeći dokumenti ne govore ništa detaljnije o kretanjima po Đakovštini ili, čak, o mogućim akcijama.¹⁹

Skupina Marka Čalušića, ustaše iz Bosne, "prema nepotpunim podacima" imala je oko 30 križara. U svibnju 1946. iz Bosne se prebacila u istočni dio slavonskobrodskog područja, a djelovali su i na rubnim djelovima uz đakovačko područje, napose oko sela Stari Perkovci i Staro Topolje.²⁰

18 HDA, CK SKH, VK, Izvještaj MUP-a Narodne Republike Hrvatske (dalje: NRH), 9. 11. 1945.; isto, 18. 6. 1946.; isto, 19. 6. 1946.; isto, 15. 11. 1946.; isto, Izvještaj Ozne, 25. 3. 1946.; HDA, RSUP SRH, SDS, 015-2, Izvještaj o oružanim bandama u Hrvatskoj; isto, CK SKH, inv. br. 352, Izvještaj OK KPH Brod, 10. 6. 1946.; isto, JT SRH, 421, k. 6, JT okruga Slavonski Brod, 5. 12. 1946.

19 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-29, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Vinkovci; *Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini, ustaško-križarskim zločincima i njihovim pomagačima*, urednik i izdavač Milan Stanić, Zagreb, 1946., 122.

20 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-24, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Slavonski Brod.

Skupina Pere Hećimovića Marice, iz Sibirja pokraj Slavanskog Broda, nastala je početkom 1946. kad se skupina bosanskih križara povezala s našičkim i slavonskopožeškim križarima. Imala je od 10 do 15 pripadnika. Djelovala na području Đakova, Našica, Slavonske Požege i Slavanskog Broda. Kretali su se uz zapadne rubne dijelove Đakovštine, najviše u selima Granice, Ostrošinci i Zdenkovac. Prema navodima Udbe iz 1948., skupina je osim velikog broja provala u zadruge počinila i više od 30 ubojstava.²¹ Najvjerojatnije je riječ o tome da su akcije većeg broja drugih skupina pripisane upravo skupini Pere Hećimovića Marice. No, neke od napada ova je skupina izvršila i na đakovačkom području. Moguće je upravo ova skupina izvela napad na policijsku postaju u Levanjskoj Varoši 1. siječnja 1946., kad je poginuo policajac Milan Krajnović.²² Gotovo je sigurno, barem prema tvrdnjama u policijskim izvješćima, da je potkraj prosinca 1946. u selu Milinac, zapadno od Đakova, ubila Stevu Mrđenovića Zavičara, zapovjednika tamošnje policijske postaje. Ubijen je u kući u kojoj se odmarao, a njegova su pratioća razoružali i svukli. Usput spominjem, da je u elaboratu SDS-a Slavonska Požega, napisanom početkom 60-ih godina, pogrešno navedeno da je Mrđenović bio zapovjednik policijske postaje Nove Ljeskovice, sela između Našica i Slavonske Požege, a ne policijske stanice u selu Milinac, kao što proizlazi iz policijskog izvješća iz 1946.²³

Nisu poznati detalji o tome kako je završila skupina, osim da je razbijena nakon što je upala u zasjedu u selu Ruševu i to potkraj zime 1947. Njezin vođa Pero Hećimović Marica ubijen je nešto kasnije, također iz zasjede.²⁴

Skupina Marka Obajdina, ustaškog poručnika iz Slunja, osnovana je koncem 1945. u Andrijaševcima pokraj Vinkovaca. Imala je oko 35 križara. Djelovali su na području Vinkovaca, Vukovara i Županje, ali i u blizini istočnog dijela Đakovštine, napose u selu Stari Mikanovci. Izveli su "krupnije i sitnije pljačke", a, najvjerojatnije, su ubili i nekoliko komunističkih aktivista. Skupina je početkom svibnja 1946. razbijena u sukobu s jedinicom Korpusa narodne obrane Jugoslavije, poznatog po kratici KNOJ, između Privlake i Gradišta, a 12 križara na čelu s Obajdinom prebacilo se na područje Slavanskog Broda, a zatim Slunja.²⁵

21 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-4, Banditizam od 1945.-1948., 17. 7. 1948.

22 *Pali nepobedeni 1944-1964*, Beograd, Savezni odbor za proslavu dvadesete godišnjice Službe unutrašnje bezbednosti, bez. g. izdanja, 248.

23 HDA, CK SKH, VK, Izvještaj MUP-a NRH, 20. 12. 1946.; isto, 015-25, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Slavonska Požega; *Pali nepobedeni*, 303.

24 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-25, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Slavonska Požega; isto, 015-18, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Našice.

25 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-29, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Vinkovci.

Skupinu Stari Mikanovci osnovali su u ljeto 1947. Jure Cindrić iz Starih Mikanovaca i Ivan Smolčić iz Retkovaca pokraj Vinkovaca, pripadnici "ustaških vojnih formacija". Zapravo je bila riječ o 5 križara koji su pripadali izdvojenom dijelu skupine ustaškog poručnika Marka Obajdina. Djelovali su na području Slavonskog Broda, Vinkovaca, a od sela u blizini Đakovštine upadali su na područje sela Gundinci, Retkovci i Stari Mikanovci. Izveli su mnogo manjih prepada. Početkom studenog 1947. većina je uhvaćena i likvidirana. Pripadnika skupine Adama Sajdera, Nijemca i zidara iz Vukovara, koji je došao u skupinu 1. rujna 1947., uhvatila je upravo Udba za kotar Đakovo potkraj listopada 1947., pretpostavljam, dakako, na području Đakovštine. Nakon saslušanja Udba ga je smaknula.²⁶

Skupina Adama Dekanovića Ace, demobiliziranog borca i suradnika Udbe iz Cerne pokraj Županje, nastala je u srpnju 1949. Imala je 3 ili 4 aktivna križara, ali u akcijama je sudjelovalo i do 30 njihovih suradnika. Ni ona, kao ni prethodne nije djelovala na Đakovštini, ali djelujući na području Vinkovaca i Županje, a posebno u blizini jugoistočnog područja Đakovštine, a najbliže selu Prkovci, vjerojatno su utjecali na tamošnje stanje.²⁷

Najznačajnija skupina koja je djelovala na đakovačkom području bila je skupina Filipa Tomića Slavonca, učitelja, ustaškog tabornika i natporučnika, rodom iz Piškorevaca pokraj Đakova. Tomić se povlačio sa jedinicama OS NDH prema Sloveniji gdje je zarobljen i upućen u neki od logora, vjerojatno, u Hrvatskoj. Na putu prema logoru uspio je pobjeći, međutim, ponovo je uhvaćen. Osuđen je na 4 godine prisilnog rada i sproveden u logor Krndija. No, u srpnju 1945. uspijeva mu pobjeći iz logora sa skupinom zatvorenika, među kojima su bili Šimun Gašpar, Stjepan Markovac i Tomo Vragolović.

Nakon bijega iz logora u Krndiji u srpnju 1945., Tomić na području Đakovštine okuplja "ustaške ostatke" radi na osnivanju "križarsko terorističke organizacije". Najprije se povezao s Đurom Lončarićem iz Strizivojne i Đurom Boškovićem iz Hercegovine. Ova su dvojica cijelo vrijeme nakon rata živjeli u ilegali da ih vlasti ne bi uhitile, ali nije poznat razlog njihova straha od uhićenja. U početku je organizacija imala 6 do 7 pripadnika, da bi nakon "izvjesnog vremena" Tomić stvorio "oružanu organizaciju" koja je po njemu dobila ime, kako se to u elaboratu neprecizno navodi "Križarsko teroristička organizacija 'Slavonac'". Podijeljena je bila na manje skupine, a brojala je oko 40 križara. U stalnom sasta-

26 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-29, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Vinkovci.

27 HDA, JT SRH, 421, k. 2, JT okruga Osijek, 1. 11.-25. 11. 1949.; 26. 11.-16. 12. 1949.; HDA, RSUP SRH, SDS, 015-29, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Vinkovci. O Dekanoviću vidi i: Katarina SPEHNJAK, Seljački otpor politici obveznog otkupa u Hrvatskoj 1949. godine, *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb, 1995., 2., 209-232.

vu bilo je 16 do 18 osoba, a po svemu sudeći neki su se skrivali ili, pak, legalno živjeli u Đakovu. S tom kasnijom procjenom slaže se i dokument iz toga vremena u kojem se navodi da je u jesen 1945. u kotaru Đakovo bilo 15 gerilaca.²⁸ Slično je i s procjenama o naoružanju Tomičeve skupine. Raspolagali su sa nekoliko "šmajsera", oko 14 karabina, nekoliko pištolja i bombi.

Djelovali su na području Đakova, Slavanskog Broda i Vinkovaca, napose oko sela Beravci, Dragotin, Đakovački Selci, Gašinci, Josipovac, Levanjska Varoš, Majar, Punitovci, Satnica, Stari Perkovci, Strizivojna, Velika Kopanica i Vrpolje. U međuvremenu je na jugoistočnom području Đakovštine, oko sela Dragotina i Majara, svoju skupinu, prema navodima SDS-a, osnovao Dragutin Homotar, koja se priključila skupini Filipa Tomića Slavonca. Međutim, njeni pripadnici su i dalje ostali na svom terenu.²⁹

Dostupni su podaci za najistaknutije pripadnike skupine, iako sama činjenica da postoje velike razlike u elaboratima SDS-a Osijek i Slavonski Brod iz 60-ih godina u procjenama o sastavu, broju pa i o tome i tko su bili značajniji članovi, navodi na veliki oprez u procjenjivanju vjerodostojnosti podataka. Najistaknutiji pripadnici skupine, osim Tomića i Homotara, prema elaboratu Osijeka bili su Ilija Đurišić, Stjepan Hum, Ilija Ivanović, Žarko Ivezić, Luka Marijanović, Antun Ostajmer i Luka Šalamon. Prema slavonskobrodskom elaboratu pripadnici su bili Pavao Barta, Stjepan Botički, Marko Dević, Đuro Čukić, Mato Damjančić, Šima Gašpar, Đuro Kasa, Ivica Kovačević, Ilija Ljubičić, Vinko Marijanović, Stjepan Markovac, Tomo Mesić, Miroslav Mumić, Marijan Obad, Pišta Pap, Mata Pavić, Ivica Suševac, Đuro Šikić, Šutej-Guber, Ivica Šuvac, Bartol Uremović Bariša, Tomo Vragolović i Slavko Vrutar. Najistaknutiji su bili, prema istim podacima, Miroslav Mumić, Marijana Obad i Bartol Uremović Bariša. Za nekoliko pripadnika samo su djelomično poznata imena. To su bili: Cvejo, Franjo, Gurdan, Ilija, Janковиć, Jere, Kablović, Karlo, Mato zvani Četnik, Mija, Nikola i Nikola drugi, te Šima. Zanimljivo je, da se nigdje kao član skupine ne spominje Jozo Livić, o kojemu će još biti riječi.

Naglašavam i to da je nekolicina bivših pripadnika skupine, nakon odsluženja zatvorske kazne, prema SDS-u, živjela u svojim mjestima ili su bili u emigraciji. To su bili Stjepan Hum, koji je iselio u Njemačku, Žarko Ivezić, koji je pobjegao u inozemstvo, Stjepan Markovac, Luka Šalamon i Tomo Vragolović

28 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-2, Izvještaj o oružanim bandama u Hrvatskoj, 25. 10. 1945.

29 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-24, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Slavonski Brod; isto, 015-21, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Osijek; *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, ur. Joža Horvat i Zdenko Štambuk, Zagreb, 1946., 471.

Poznato je i nekoliko jataka. Najvažniji jataci, prema osječkom alaboratu, bili su Pavao Barta, Andrija Bukvić, Mato Franjić, Stjepan Glavošević, Joco Ivanović, Ivan Kukučka, Stevo Kukučka, koji im je popravljao oružje, Ana Lovrić, Đuro Marijanović, Vinko Marijanović, Stjepan Sabadoš, Stjepan Sitni i Anica Švegl.³⁰ Očito, postoje razlike između autora osječčkog elaborata i slavonskobrodskog elaborata i u procjenama tko su bili članovi, a tko jataci, kao npr. kod Pavla Barta i Vinka Marijanovića.

Navest ću dostupne podatke o svim članovima skupine, napose o mjestima rođenja i vrstu kazna. Uz mjesta rođenja spominjem njihovu pripadnost kotaru prema administrativnoj podjeli 60-ih godina 20. stoljeća, u vrijeme pisanja elaborata Službe državne sigurnosti.

Najviše podataka sačuvano je o vođi skupine. Filip Tomić Slavonac rođen je 2. veljače 1915. u selu Piškorevci južno od Đakova, kotar Slavonski Brod. Kao što je spomenuto, bio je učitelj i to u susjednom selu Strizivojni. Nakon utemeljenja NDH stupio je u "ustaške vojne formacije", a do 1943. u Strizivojni obavljao je dužnost ustaškog tabornika. Aktivno je sudjelovao u borbama protiv jedinica NOV-a (Narodnoslobodilačke vojske), postigavši čin natporučnika. Dragutin Homotar, predvodnik izdvojene skupine, rodio se 1910. u selu Semeljci, istočno od Đakova, kotar Slavonski Brod. U ustaški pokret stupio je nakon osnivanja NDH, a sudjelovao je u borbama protiv partizana na Bilogori, Papuku i Psunju. Bio je zapovjednik ustaške posade u Gašincima, u neposrednoj blizini Đakova. Nakon raspada NDH utemeljio je križarsku skupinu, da bi se kasnije pridružio Tomiću. U elaboratu SDS-a Osijek navode se dva različita podatka o tome kako je završio Homotar. Prema jednom je uhvaćen zajedno s Tomićem i predan sudu, a prema drugome ubijen je u akciji Ozne potkraj 1945.³¹

Pavo Barta, iz Čajkovaca, kotar Slavonski Brod, nepoznate je sudbine. Za Stjepana Botičkog, iz Strizivojne kotar Slavonski Brod, navodi se da je nestao. Najmanje je podataka o Cveji, za kojega se zna samo to da je bio teško ranjen i ništa više. Đuro Čukić, iz Stružana, kotar Slavonski Brod, nestao je. Mato Damjančić, iz Donjih Andrijevac, kotar Slavonski Brod, nestao je nakon uništenja skupine. Marko Dević, ustaški vodnik iz Strizivojne, kotar Slavonski Brod, nestao je, ali o njemu će biti riječi na sljedećim stranicama. Nepoznato je i to kako je završio Franjo iz Đakova. Šimun Gašpar, iz Vrpolja, kotar Slavonski Brod, uhvaćen je i osuđen na zatvorsku kaznu. Nakon povratka iz zatvora umro je 1960. Gurdan iz

30 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-21, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Osijek.

31 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-21, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Osijek. Razlike unutar jednog elaborata otkrivaju teškoće u utvrđivanju vjerodostojnosti dokumenata sigurnosno obavještajne službe pod različitim imenima OZN/UDB/SDS.

Đakova poginuo je u sukobu s "s organima DB" (državne bezbjednosti) kod Velike Kopanice. Ilija Đurišić rođen je 11. veljače 1923. u Levanskoj Varoši. Bio je brijač, a u "ustaške vojne formacije" stupio je 1943. Ozna ga je teretila da je na području Đakova "činio razna zlodjela" i da je bio kriv za ubojstva "nekolicine simpatizera NOP-a" (partizanski pokret nastupao je pod nazivom Narodnooslobodilački pokret). Za razliku od ostalih, uhvaćen je već u kolovozu 1945. Osuđen je na smrt strijeljanjem. Stjepan Hum rođen je 4. ožujka 1928. u Đakovačkom Pisku. Kao pripadnik njemačke nacionalne manjine bio je član Kulturbunda. Nije bio vojno aktivan, očito, zbog svoje mladosti. S obzirom na to, kako je to u elaboratu SDS-a rečeno, da se "nije isticao zlodjelima", nakon uhićenja "jedno kraće vrijeme bio je u logoru, a kasnije je iselio u Njemačku". Poznato je da je zbog toga što je primila Huma na noćenje nakon njegova bijega iz logora, jedna žena iz Piska kažnjena 15-dnevnom kaznom zatvora. O tome je pisala "Đakovština", glasilo Narodne fronte za kotar i grad Đakovo.³² O nekom Iliji rodnom iz Like, koji je živio u Strizivojnoj, ne zna se gotovo ništa: ni prezime ni njegova daljnja sudbina. Ilija Ivanović rođen je 15. srpnja 1910. u selu Bračevci, sjeverozapadno od Đakova. Živio je i radio u Đakovu kao službenik. Nakon osnivanja NDH pristupio je ustaškom pokretu i "isticao se po zlodjelima". Uhvaćen je početkom 1946. i osuđen na smrt strijeljanjem. Žarko Ivezić zvan Mato, rođen je 1919. u Gospiću. Prije rata živio je u Josipovcu i bavio se zemljoradnjom. Nakon utemeljenja NDH "stupio je u ustaške i gestapovske vojne formacije", kako se to navodi u elaboratu SDS-a, te se "isticao po svojim zlodjelima". Kao "iskusan policajac gestapoa" odmah se odazvao Tomićevom pozivu i pridružio se skupini. Za razliku od Tomića, uspio je, moguće u tijeku same akcije, pobjeći. Pretpostavljalo se da je emigrirao. Nepoznata je sudbina Kablovića i Karla, obojice iz Đakova. Janković je iz Forkuševaca, kotar Osijek, bio je ustaški logornik u Đakovu. Poginuo je u borbi "s organima DB" kod Đakova. Za Jeru se zna samo to da je bio Hercegovac i da je poginuo u borbi s pripadnicima JA kod Velike Kopanice. Đuro Kasa, je iz Đakova, a njegova sudbina je nepoznata. Ivica Kovačević Francuz, iz Svilaja, kotar Slavonski Brod, uhvaćen je u veljači 1946 i smaknut. Ilija Ljubičić je bio iz Hercegovine, a njegova je sudbina nepoznata. Luka Marijanović rođen je 1923. u selu Gašinci, zapadno od Đakova. Bio je trgovački pomoćnik. U NDH bio je "okorjeli pripadnik ustaškog pokreta". "Likvidiran" je u akciji na početku 1946. Vinko Marijanović, iz Donjih Andrijevac, kotar Slavonski Brod, uhvaćen je u veljači 1946. i smaknut. Stjepan Markovac, iz Donjih Andrijevac, kotar Slavonski Brod, uhvaćen je i osuđen na prisilni rad.

32 Vladimir GEIGER, *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, Zagreb, Hrvatski institut za povijest, Dom i svijet, 2001., 180.

Mato zvani Četnik, bio je iz Tomašanaca, kotar Osijek, a poginuo je u sukobu s pripadnicima JA kod Satnice. Tomo Mesić, ustaški vodnik iz Donjih Andrijevac, kotar Slavonski Brod, uhvaćen je u veljači 1946. i smaknut. Nije poznata sudbina Mije iz Ernestinova, kotar Osijek. Miroslava Mumića, ustaškog zastavnika iz Dervente u Bosni i Hercegovini, Tomić ga je prigodom čestih razdvajanja postavljao za vođu manjih skupina. Uhvaćen je u veljači 1946. u Bickom Selu i smaknut. Sudbina Nikole iz Nove Gradiške je nepoznata, kao i Nikole iz Ernestinova. Marijan Obad bio je iz Petri- nje. I njega je Tomića povremeno postavljao za zapovjednika manjih skupina. Isticao se pisanjem letaka, ali i po tome da je pripremao ubojstvo sekretara Kotarskog komiteta KPH Đakovo. Preživio je razbijanje skupine, a prema pretpostavkama Ozne još 1947. skrivao se u Petrinji. Antun Ostajmer Tonča rođen je 1915. u Đakovu.³³ Bio je član Komunističke partije Jugoslavije, zbog čega je i osuđen na kaznu zatvora 1937.³⁴ Kao Nijemac pripadao je Kulturbundu, a Tomićevoj skupini pridružio se, očito razočaran nekadašnjim idealima, zajedno s Homotarom. Tonča je bio tiskar, a pred izbore za Ustavotvornu skupštinu izradio je klišeje i tiskao letke "na štaglju kod Aparija". U lecima se pozivalo na bojkot izbora. Pri tome mu je pomogao i njegov brat Franjo Ostajmer. Sačuvana su dva letka u mnogo primjeraka, koje su skrivali na tavanu grobljanske kapelice u Đakovu. Njihov sadržaj je: "Hrvati! Ne glasati znači pobjediti" i "Hrvati-seljaci! Gdje je obećana sloboda". Prema izvješću Ozne u Đakovu je pronađen i letak s pozivom: "Hrvati ne glasajte prevareni smo. Naše je mjesto kod križara!" Ozna nije znala za njegova autora, a moguće je da i ovdje riječ o Ostajmeru.³⁵ Antun Ostajmer skrivao se u današnjoj ulici Franje Račkoga, a kasnije kod Karla Homotara. Ipak, uspjeli su ga otkriti, ali je prigodom sprovođenja na sud u Slavonski Brod iskočio iz vlaka kod Perkovaca i sakrio se u selu Dragotinu. Nakon što ga je odao njegov suradnik, ubijen je u bijegu.³⁶ Nasuprot svjedočanstvu njegovih najbližih, za kojeg vjerujem da je vjerodostojnije, SDS je u svom elaboratu ustvrdio da je potkraj 1945. uhićen i osuđen na smrt strijeljanjem. Pišta Pap, iz Viškovaca, kotar Osijek, poginuo je u borbi s pripadnicima JA kod Satnice 1945. Mata Pavić, iz Svilaja, kotar Slavonski Brod, uhvaćen je nakon razbijan-

33 U elaboratu osječkog SDS-a prezime Ostajmer krivo se navodi kao Ostajner. Vidi: HDA, RSUP SRH, SDS, 015-21, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Osijek.

34 Podatke o komunističkoj prošlosti Antuna Ostajmera u: Stjepan Brlošić, *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941-1945.*, Đakovo, 1986., 40; V. GEIGER, *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, 131.

35 HDA, CK SKH, Vojna komisija, Izvještaji Ozne, 9. 9. 1945. Sačuvani leci objavljeni su u: V. GEIGER, O križarima u Đakovštini 1945. godine i Z. RADELIĆ, *Križari – gerila u Hrvatskoj*, 70.

36 Svjedočenje Franje Ostajmera zapisao Branko Ostajmer 8. 9. 2002. Njemu i dr. sc. V. Geigeru, koji mi je predao zapis, zahvaljujem.

ja skupine početkom 1946. i smaknut. Ivica Suševac Glavonja ili Abisinac, iz Bračevaca, kotar Osijek, za kojeg se tvrdi da se posebno isticao u skupini, nestao je. Luka Šalamon rođen je 1910. u selu Dragotin, jugozapadno od Đakova. Bavio se zemljoradnjom. Nije bio u ustaškom pokretu, ali ga je "simpatisao i potpomogao". Na Tomićev poziv odazvao se i stupio u njegovu skupinu. Uhićen je potkraj 1945. i osuđen na 4 godišnji prisilni rad. Đuro Šikić, iz Ivankova, kotar Vinkovci, nestao je. Sudbina Šime iz Musića, kotar Osijek, je nepoznata. Šutej-Guber, bio je iz Đakova. Poznato je da je u sukobu s pripadnicima JA bio ranjen, ali je njegova daljnja sudbina nepoznata. Ni sudbina Ivica Šuvca, iz Josipovaca, kotar Osijek, nije poznata. Bartol Uremović Bariša bio je iz Prnjavora u Bosni, a pripadao je ustaškom pokretu. Prema slavonskobrodskom elaboratu bio je najaktivniji u skupini i "poznat kao zločinac". I njega je Tomić kod čestih razdvajanja postavljao za zapovjednika manjih skupina. Nakon razbijanja skupine pokušao je preuzeti vodstvo, no, na kraju je pobjegao u Bosnu, gdje mu se gubi trag. Tomo Vragolović, iz Strizivojne, kotar Slavonski Brod, uhvaćen je i osuđen na zatvorsku kaznu. Ni za Slavka Vrtara, iz Španovice, kotar Daruvar, nije poznata kako je završio.

Pripadnici skupine stvorili su "odličnu mrežu jataka", koji su ih obavještavali o kretanju vojnih jedinica, ali isto tako tko su bili članovi KP, kao i ostale podatke o dužnosnicima nove vlasti. Osim toga, preko razgranate mreže jataka nove osobe su se prebacivale u skupinu. No, njihova najvažnija uloga bila je pomoć u svakodnevnim potrepshtinama, osobito u hrani. Jedan od jataka, Andrija Bukvić, rođen u Trnavi, kotar Osijek, iz Đakova, nije pomogao samo materijalno i s lijekovima, nego je tiskao i umnožavao letke. Zanimljivo je da je uhićen potkraj 1945., osuđen na 3 godine prisilnog rada, ali je uspio pobjeći iz zatovora. Njegova daljnja sudbina nije poznata.

Skupina se često razdvajala na manje skupine i mijenjala mjesto boravka, odlazeći i u druge kotareve. Na to su ih prisiljavale mjere opreza, ali i česte akcije Udbe, KNOJ-a, jedinice JA i patrole Narodne milicije. Međutim, ponovo bi se vraćali na svoje područje.

Stega je u skupini, za razliku "od nekih drugih", bila "nešto bolja". U njoj je bilo nekoliko dočasnika. Uvijek su bili spremni na akcije i na neprestane pokrete. Nosili su uniforme, često i titovke sa zvijezdom i predstavljali se kao vojnici Jugoslavenske armije. Najaktivniji bili su u jesen 1945. Napadali su pripadnike JA i članove KP te zastrašivali pristaše komunističkih vlasti. U tom cilju pisali su parole po zidovima seoskih kuća, a preko svojih ljudi raspačavali letke. Upozoravali su na skori preokret i pozivali u borbu protiv komunista.

Poznato je da je potkraj 1945. neka od skupina s Papuka stupila u vezu s njima i to preko jedne žene iz Zagreba. Ta je žena uspjela razgovarati s Tomićem re-

kavši mu da dolazi sa zadaćom da ga poveže s tom neimenovanom skupinom. Nakana se nije ostvarila jer je "nešto kasnije" Tomićeva skupina bila razbijena, a neki članovi ubijeni.

Poduzete "oštre mjere" pridonijele su da se u Đakovštini više nije pojavila nijedna križarska skupina. Njihov utjecaj se osjećao preko "djelovanja pojedinaca", ali oni su "na vrijeme otkrivani i realizirani".³⁷ Riječ "realizirani" mogla bi značiti ne samo da su osumnjičeni prošli istragu i da su predani na sud, nego je moguće i to da su smaknuti bez suđenja.

Zbog veze sa skupinom Filipa Tomića Slavonca optuženi su i župnici Slavko Brajković iz Donjih Andrijevac pokraj Slavenskog Broda, Vendelin Kristek iz Vuke, Josip Haubrich iz Punitovaca i Tomo Vinić iz Levanjske Varoši. Vuka, Punitovci i Levanjska Varoš su sela u Đakovštini.³⁸ U izvješću Ozne od 15. prosinca 1945., u kojemu Ozna obavještava Centralni komitet Komunističke partije Hrvatske (CK KPH) da je Tomić sa svojim ljudima uhvaćen, naglašava se da su "neki popovi sa našeg terena imali (su) sa njima vezu". "Popovi" nisu imenovani, ali je rukom crvenom olovkom na rubu izvješća netko dopisao "hapsiti", što je kasnije ostvareno.³⁹ Brajković i Vinić su, čini se, ubijeni bez suda.⁴⁰ Postoje svjedočanstva da su optužbe bile lažne, što je i na drugim područjima, pa i prema samom vrhu Katoličke crkve, bio uobičajeni način obračuna Udbe sa svećenicima. Članovi obitelji svećenika Vendelina Kristeka tvrde da on nije surađivao s križarima i da je samo pomagao zatočenicima logora Krndija, kao što je, uostalom, u ratu pomagao i partizanima.⁴¹ Zanimljivo je da se u Glasu Slavonije navodi da su se spomenuti katolički svećenici ugledali "u svoje visoke pastire" i da su pomagali hranom, drugim materijalom i, čak, "s pušanim nabojima". Osim toga, novine su ih optuživale da je Tomić preko njih održavao veze s ostalim križarskim skupinama.⁴²

37 Isto.

38 *Dokumenti o protunarodnom radu ...*, 471; *Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću ...*, 217, 342; HDA, RSUP SRH, SDS, 015-21, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Osijek.

39 HDA, CK SKH, Vojna komisija, Izvještaji Ozne, 15. 12. 1945.

40 Antun JARM, Stradanja svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije u vrijeme i neposredno nakon Drugog svjetskog rata, *Đakovački glasnik*, 8. 2.-22. 3. 2001.

41 Pisma Katicice Juriše iz Osijeka, unuke Kristekovog brata, iz 1998. i 1999. O pravim razlozima optužbi svećenika za suradnju s križarima vidi: Zdenko RADELIĆ, *Križari – gerila u Hrvatskoj*, 70.; ISTI, Nadbiskup Stepinac i slučaj križarske zastave (1945.-1946.), *Croatica Christiana Periodica*, Zagreb, Zagreb, 2002., god. XXVI, 49., 175-185.; ISTI, Komunisti, križari i Katolička crkva u Hrvatskoj 1945.-1946. godine, u: *Dijalog povjesničara-istoričara*, 2, Pečuh, 19.-21. studenoga 1999., priredili Hans-Georg Fleck, Igor Graovac, Zagreb, Friedrich Naumann Stiftung, 2000., 583-600.

42 *Glas Slavonije, Glasilo Narodne fronte za Slavoniju*, Osijek, 25. 1. 1946., Uhvaćen je ustaški zlikovac, koji je održavao veze sa seoskim župnicima.

Iako za neke akcije izvršene na području Đakovštine nema pouzdanih podataka koja ih je skupina zapravo izvršila, većina se mogu pripisati upravo članovima skupine Filipa Tomića Slavonca. Među onim događajima koji bi se mogli pripisati pripadnicima Tomićeve skupine je i onaj od 8. ili 9. listopada 1945. kada su 2 križara upala u Strizivojnu. Riječ je o Marku Deviću i Jozi Liviću. Ubili su dvojicu bivših suradnika Ozne: Miku Maršića, pročelnika Okružnog narodnog odbora Slavonski Brod, njegova oca Stjepana Stevu, a i lugara Stjepana Maršića, "pratioca" Ozne Županja. U okršaju je poginuo i križar Jozo Livić. Sukob je izbio kada je Miko Maršić pokušao legitimirati Marka Devića i Jozu Livića u mjesnoj gostionici. U pucnjavi su poginuli svi osim Marka Devića, koji je pobjegao. No, ubijen je, nesretnim slučajem, i neki vojnik. Neki pijani član potjere ga je ugušio misleći da je taj vojnik zapravo pobjegli križar Marko Dević.

Leci nađeni u Đakovu u kapelici na gradskom groblju

Pretpostavljam, da je taj događaj u nekoliko dokumenata prikazan na način kao da je riječ o nekoliko različitih, a zapravo je riječ o jednom i istom događaju. Kako su dokumenti i svjedočenja nastali u različitim razdobljima razlike ne čude,

ali navode na oprez s obzirom na njihovu dvojbenu vjerodostojnost. Nekoliko izvješća, prikaza i priloga u literaturi govore o sukobu s križarima u Strizivojnoj 8. ili 9. listopada, pa čak i 7. studenoga 1945. Različiti datumi (8. listopada, 9. listopada i 7. studeni 1945.), različiti broj poginulih (4 i 5), a osim toga i različito određivanje pripadnosti poginulih (4 ili 5 pristaša vlasti, pripadnika Ozne ili JNA i 1 ili 2 križara) onemogućuje vjerodostojnu rekonstrukciju događaja.⁴³ U svakom slučaju tek bi sjećanja mogućih svjedoka toga vremena bacila više svjetla na taj događaj ili, moguće je, više događaja, te popunila praznine i nedorečenosti dokumenata Izborne komisije CK KPH, izvješća MUP-a NR Hrvatske, elaborata SDS-a Slavonski Brod i knjige Pali neporaženi, čije podatke navodim u bilješka-ma.

Još za tri napada Ozna nije znala kojoj križarskoj skupini ih treba pripisati. Tako je ostao nerasvijetljen napad od 9. listopada 1945. kada su križari napali putnike na cesti Satnica-Đakovo, odveli ih u šumu i tamo ih "maltretirali". U borbi s ophodnjom policije, koja je baš tada naišla, poginula su dva križara, a jedan policajac bio je lakše ranjen. Isto tako i napad 15. listopada 1945. na putu iz Đakova za Trnavu, kada je ubijen Savo Lomljenović, član Narodnog odbora Kotara Đakovo. Sredinom listopada nepoznati križari su napali i razoružali ophodnju policijske postaje Levanjska Varoš, zapadno od Đakova. Dvojicu od četvoro njih, a među njima i zapovjednika, koji su bili uniformirani, odveli su sa sobom. Dvojicu policajaca, obučenih u građansko odijelo pustili su.⁴⁴ Moguće je da je u sva tri slučaja riječ o pripadnicima Tomičeve skupine.

No, sljedeće akcije pripisane su Tomiću i njegovim križarima. U blizini Velike Kopanice, sela u slavonskobrodskom području, 23. listopada 1945. sačekali su policijsku potjeru i ubili Matu Vučkovića, policajca iz Velike Kopanice, a zapovjednika policijske postaje u Vrpolju, selu na granici Đakovštine, i jednog policajca, člana potjere, ranili su.⁴⁵ Vjerojatno im se može pripisati i sukob s oznašima i policajcima 3. listopada 1945. nedaleko od Đakovštine, kada su u Velikoj Kopanici u okršaju ubijeni Šima Vučković Karaf, stražar u Donjim Andrijevcima, i dvojica križara.⁴⁶

43 Pišući knjigu o križarima u Hrvatskoj nisam uočio da je vjerojatno riječ o različitim prikazima istoga događaja. Vidi Z. RADELIĆ, *Križari – gerila u Hrvatskoj*, 242, 258.

44 HDA, CK SKH, Izborna komisija (dalje IK), 12. 10., 15. 10. 1945.; isto, VK, Izvještaj MUP-a NRH, 17. 10. 1945.

45 U elaboratu SDS-a Slavonski Brod spominju se Mršići, a treba Maršići. Vidi: HDA, RSUP SRH, SDS, 015-24, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Slavonski Brod. Mato Vučković se u literaturi naziva Mato Vuković. Vidi: *Pali nepobeđeni*, 234, 240; HDA, CK SKH, IK, 13. 10. 1945.

46 *Pali nepobeđeni*, 231., 234, 240.

Nakon razbijanja skupine njezina dva pripadnika, Đuro Kasa i Pišta Pap, provaljuju u trgovinu Marije Ilakovac iz Beravaca na slavonskobrodskom području. U Ivankovu, na vinkovačkom području, u borbi ubili su Peru Gagulića, bivšeg tajnika mjesnog odbora u Jarmini, a ranili su Andriju Vargu, zapovjednika policijske postaje Jarmina. Poginuo je i jedan pripadnik skupine. Prema nekim izvorima, skupina Filipa Tomića je za vrijeme svoga ukupnog djelovanja ubila 7 ili 8 policajaca, vojnika i civila. U knjizi *Ratnici mira* spominje se da su "zvjerski ubili" 8 "građana i vojnika".⁴⁷ Nije poznato u kojoj je od prije spomenutih akcija bio uhvaćen zastupnik Narodne skupštine FNRJ Iva Vukašinić Ilijašev. Zna se da ga je u listopadu 1945. dočekalo 14 "bandita" između Andrijevac i Perkovaca, dakle na rubnom području između Đakovštine i kotara Slavonski Brod. Nakon ranjavanja Vukašinića su "osudili na smrt", ali je "Iva uspio kao iskusan borac" pobjeći i spasiti se.⁴⁸

Vlasti su sve poduzele da unište skupinu. Pored pripadnika Ozne i policije, na područje kotara Đakovo smjestili su i 9. krajišku brigadu JA.⁴⁹ Akcija je pomno pripremana. Oznini ljudi uspjeli su otkriti križarske jatake. Nekoliko njih prisilili su na suradnju tako da je stvorena Oznina suradnička mreža preko koje je Ozna redovito saznavala smjer kretanja skupine i mjesta gdje borave. Nepoznat je tijekom akcije hvatanja, ali je poznato da je skupina razbijena sredinom prosinca 1945. Tada je Tomić uhvaćen sa četvero svoja suborca. Jedan je pripadnik skupine ubijen. O tome je 15. prosinca 1945. Ozna obavijestila CK KPH.⁵⁰ Na suđenju u Osijeku Tomić je osuđen na smrt, a kazna je izvršena strijeljanjem. Međutim, skupina je potpuno likvidirana tek potkraj 1946., jer je nekoliko pripadnika pobjeglo i umaklo s područja Đakovštine. Poznato je da je Bariša Uremović pokušao obnoviti skupinu.⁵¹ Kretao se na potezu Andrijevcu-Svilaj-Stručani. Nakon neu-

---

47 HDA, CK SKH, VK, Izvještaj MUP-a NRH, 3. 12. 1945.; *Dokumenti o protunarodnom radu ...*, 471; Dragan MARKOVIĆ, Nikola MILOVANOVIĆ, Đuro REBIĆ, *Ratnici mira*, 1.-3., Beograd, Sloboda, 1979., 210.

48 HDA, CK SKH, VK, Izvještaj MUP-a NRH, 15. 10. 1945.; *Glas Slavonije, Glasilo Narodne fronte za Slavoniju*, Osijek, 25. 1. 1946., Uhvaćen je ustaški zlikovac, koji je održavao veze sa seoskim župnicima. O Vukašiniću vidi: Zdenko RADELIĆ, *Hrvatska seljačka stranka 1941.-1950.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1996., 188-189.

49 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-21, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Osijek.

50 HDA, CK SKH, Vojna komisija, Izvještaji Ozne, 15. 12. 1945.

51 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-21, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Osijek; isto, 015-24, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Slavonski Brod; isto, 015-4, Banditizam od 1945.-1948., 17. 7. 1948.; HDA, CK SKH, VK, Izvještaj MUP-a NRH, 15. 12. 1945.; isto, Izvještaj Ozne za Hrvatsku, 15. 12. 1945.; *Dokumenti o protunarodnom radu ...*, 471.

spjeha prebacio se, kao što je spomenuto, u Bosnu i Hercegovinu.⁵² Ipak, akcija je bila dobro koordinirana, pa je istodobno uhvaćen veliki broj jataka.

Da je skupina uhvaćena, javnost je obaviještena 25. siječnja 1946. No, vlast je obmanula javnost trdnjom da su uhvaćeni svi članovi skupine.⁵³ Kao u vezi i s mnogim drugim događajima i o datumu uništenja skupine postoje nekoliko podataka. Najvjerodostojnije je spomenuto izvješće Ozne od 15. prosinca 1945., pa se prema njemu može Tomićevo hvatanje datirati sa 12. ili 13. prosincem, kada je centrala Ozne primila brzojave iz Slavonskog Broda. U elaboratima osječkog i slavonskobrodskog SDS-a iz 60-ih godina navode se pogrešni datumi razbijanja skupine 16. prosinca 1945. i početak 1946.⁵⁴

Nakon uništenja skupine Filipa Tomića Slavonca i "zbog oštih mjera" vlasti, na području Đakova više se nije pojavila nijedna jača križarska skupina.⁵⁵

Zaključak

Pokušaji organiziranja gerilskog otpora protiv komunističke vlasti i Jugoslavije u cilju obnove NDH na području Đakovštine nisu imali veće oblike. Zapravo, križarski pokret se sveo na skupine Filipa Tomića Slavonca, Dragutina Homotara, koja je bila dio Slavončeve skupine, i djelomično, skupinu Pere Hećimovića Marice, koja je više djelovala u susjednim kotarima. Nakon kratkog razdoblja djelovanja križara u razdoblju 1945.-1946., na području Đakovštine, a napose nakon uništenja skupine Filipa Tomića Slavonca, na području Đakova nije se više pojavila nijedna jača križarska skupina. Njihova djelatnost nije ozbiljnije ugrožavala komunističku i jugoslavensku vlast na području Đakovštine, ali je sprječavala njezino sređivanje i prelazak na mirnodopski način života. Zbog napada na komunističke aktiviste i pripadnike vojske i organa sigurnosti te zadruge, ali i zbog prirode samoga režima - komunistička je vlast nastojala izvršiti što brže i drastične promjene na temelju svojih revolucionarnih planova o uvođenju novog društvenog sustava - ona u sprječavanju križarskog pokreta nije birala sredstva. U tome

52 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-24, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Slavonski Brod.

53 *Glas Slavonije, Glasilo Narodne fronte za Slavoniju*, Osijek, 25. 1. 1946., Uhvaćen je ustaški zlikovac, koji je održavao veze sa seoskim župnicima.

54 HDA, CK SKH, Vojna komisija, Izvještaji Ozne, 15. 12. 1945.; HDA, RSUP SRH, SDS, 015-21, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Osijek; isto, 015-24, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Slavonski Brod. U svojoj sam knjizi pogrešan datum 15. 12. 1945., iz elaborata osječkoga SDS-a, naveo kao pravi. Vidi: Z. RADELIĆ, *Križari – gerila u Hrvatskoj*, 259.

55 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-21, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Osijek; isto, 015-4, Banditizam od 1945.-1948., 17. 7. 1948.; *Dokumenti o protunarodnom radu ...*, 471.

su im, osim pristaša HSS-a, zbog njihovog političkog utjecaja i inzistiranja na demokratskom uređenju, i Katoličke crkve, zbog nemogućnosti da je režim u potpunosti kontrolira, najviše smetali križari, kao najžešći predstavnici protukomunističkog i protujugoslavenskog pokreta. Zato je obračun s križarima bio nemilosrdan.

GUERRILLA WARFARE OF "CRUSADERS FOR INDEPENDENT CROATIA" IN ĐAKOVO-AREA 1945-1946

SUMMARY

The author shows "the Crusading movement for Independent Croatia" in Đakovo and the surrounding area in the period 1945-1945. Results of the research so far allow us to conclude that the guerilla warfare against the communist regime aiming at destroying Yugoslavia in order to establish the former NDH (The Independent State of Croatia) was not significant in this area. It could be accounted only for two groups of "Crusaders"- the one of Filip Tomić- Slavonac, and the one of Dragutin Homotar, which was actually a subgroup of Tomić's crusaders. There was another guerilla group partially active in this area under the leadership of Pero Hećimović Marica, who acted in the neighbouring districts.